

УДК 351.744.5

Соцький А. М.,

ORCID ID: 0000-0001-6836-7480,

к.ю.н., доц., в.о. завідувача кафедри юриспруденції,

Чернівецький інститут Міжнародного гуманітарного університету, м. Чернівці

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЛІСУ ЯК ОСНОВНОГО РЕСУРСУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. Ліс є ресурсно-сировинним та рослинно-ягідним постачальником, що потребує захисту держави та урегулювання його використання. Саме ці та багато інших питань лежать у правовій площині, і лісові відносини урегулюються нормами права.

Зазначено, що біологічні, хімічні та інші характеристики природних об'єктів не завжди автоматично приймаються юриспруденцією, право формує поняття природних об'єктів, керуючись своїми критеріями, і поняття ці можуть збігатися, проте можуть і відрізнятися. Саме тому не варто законодавцю уникати правових колізій за допомогою використання схожих термінів, оскільки ця практика сприяє виникненню ще більшої плутанини і виникненню нових правових колізій.

Поняття «земельна ділянка» та «земля» в більшості випадків охоплюють не лише простір над та під землею поверхнею, але й розташований у межах цього простору ґрунтовий покрив. Водночас, можливі ситуації, коли терміни «земельна ділянка», «земля» не будуть охоплювати ґрунт. У випадку, коли ґрунтовий покрив буде вилучено із природного середовища, тобто ґрунт перестане утворювати ґрунтовий покрив і буде поміщений, наприклад, у горщик із квіткою, він не буде охоплюватися ні поняттям «земля», ні «земельна ділянка», і відносини, об'єктом яких буде ґрунт у горщику, не будуть належати до предмету земельного права.

Зазначено, що ліс – це природний, відтворюваний об'єкт природи, елемент екологічної системи, що складається з дерев, чагарників, іншої лісової рослинності, що зростає на землі; джерело одержання деревини та іншої лісової продукції, він виконує кліматорегулюючі, захисні, водоохоронні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні та інші функції, які впливають одна на одну та на довкілля.

Ліс як об'єкт природи має такі ознаки: об'єкт рослинного світу, зареєстрований у державних лісооблікових документах як ліс, об'єкт власності, управління, використання та охорони; біологічна, біофізична, природна і кібернетична, економічна система; відтворюваний об'єкт природи; складається з деревно-чагарникової та трав'янистої рослинності, що зростає на землі; виробляє різноманітні сировинні ресурси; впливає на навколишнє природне середовище.

Ключові слова: ліс, природні ресурси, лісові ресурси, охорона лісів, збереження і відтворення лісів.

Sotskyi A. M.,

ORCID ID: 0000-0001-6836-7480,

Ph.D., Associate Professor, Acting Head of the Department of Jurisprudence,

Chernivtsi Institute of the International Humanitarian University, Chernivtsi

THE CONCEPT AND FEATURES OF THE FOREST AS THE MAIN RESOURCE OF THE NATURAL ENVIRONMENT

Abstract. The forest is a resource-raw material and plant-berry supplier that needs state protection and regulation of use. These and many other issues lie in the legal plane and forest relations are regulated by law.

It is noted that biological, chemical and other characteristics of natural objects are not always automatically accepted by jurisprudence, the law forms the concept of natural objects, guided by its criteria, and these concepts may coincide, but may differ. That is why the legislator should not avoid legal conflicts by using similar terms, as this practice contributes to even more confusion and the emergence of new legal conflicts.

The terms "land" and "land plot" in most cases cover not only the space above and below the earth's surface, but also the soil cover located within this space. At the same time, there may be situations when the term "land", "land plot" will not cover the soil. In the case where the soil cover is removed from the natural

environment, ie the soil ceases to form a soil cover and is placed, for example, in a flower pot, it will not be covered by the concept of "land" or "land plot", and the relationship the object of which will be the soil in the pot, will not belong to the subject of land law.

It is noted that the forest is a natural, reproducible object of nature, an element of the ecological system, consisting of trees, shrubs, other forest vegetation that grows on the ground; source of wood and other forest products, it performs climate regulation, protection, water protection, sanitation, health, recreational, aesthetic, educational and other functions that affect each other and the environment.

The forest as an object of nature has the following features: the object of flora, registered in the state forest accounting documents as a forest, the object of ownership, management, use and protection; biological, biophysical, natural and cybernetic, economic system; reproducible object of nature; consists of tree-shrub and herbaceous vegetation that grows on the ground; produces a variety of raw materials; affects the natural environment.

Key words: forest, natural resources, forest resources, forest protection, preservation and reproduction of forests.

JEL Classification: K 23, K 32

DOI: 10.36477/2616-7611-2021-10-07

Постановка проблеми. Ліс – це один з типів рослинного покриву Землі, джерело одержання корисних рослинних продуктів, постачальник надзвичайно цінної сировини – деревини, середовище перебування тварин тощо. Ліси є основним постачальником кисню в атмосферу. Вони також виконують ґрунтозахисну та водоаккумулятивну функцію, а також відіграють величезну роль в економіці як джерела деревини і багатьох видів сировини – рослинного (смоли, гриби, ягоди, лікарські рослини) і тваринного (м'ясо, хутра, коштовні лікарські препарати – панти, струмись бобра й кабарги, ведмежа жовч тощо) походження. Важлива особливість лісів полягає в тому, що вони є відтворюваним природним ресурсом, але процес відтворення пов'язаний із значним строком вирощування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ліси України, відповідно до ст. 39 Лісового Кодексу України, залежно від їхнього екологічного і соціально-економічного значення та від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії:

- 1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції);
- 2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);
- 3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо);
- 4) експлуатаційні ліси [1].

Ліси України сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких домінують сосна (*Pinus*

silvestris), дуб (*Quercus robur*), бук (*Fagus silvatica*), ялина (*Picea abies*), береза (*Betula pendula*), вільха (*Alnus glutinosa*), ясен (*Fraxinus excelsior*), граб (*Carpinus betulus*), ялиця (*Abies alba*). Хвойні насадження займають 42% загальної площі, зокрема сосна – 33%. Твердолистяні насадження становлять 43%, зокрема дуб і бук – 32% [2].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку поділу лісів на групи, віднесення їх до категорії захисності та виділення особливо захисних земельних ділянок лісового фонду» від 16 травня 2007 р. N 733:

– до категорії захисних лісів належать лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних факторів, зокрема: 1) лісові насадження лінійного типу (полезахисні лісові смуги, державні захисні лісові смуги, лісові смуги уздовж забудованих територій населених пунктів); 2) лісові ділянки (смуги лісів), розташовані у смугах відведення каналів, залізниць та автомобільних доріг; 3) лісові ділянки (смуги лісів) у ярах, на легкорозвіюваних пісках, рекультивованих землях, кам'янистих розсипах, малопотужних кам'янистих ґрунтах, у високогірних зонах, на стрімких гірських схилах, у селенебезпечних басейнах та на схилах лавинонебезпечних басейнів (протиерозійні ліси); 4) лісові ділянки (смуги лісів), які прилягають до смуг відведення залізниць і виділяються з категорії експлуатаційних лісів на 500 метрів з кожного боку. У гірських районах ширина смуг лісів у разі потреби може бути збільшена з урахуванням результатів спеціальних обстежень до розмірів, що забезпечують

захист залізниць і безпеку руху; 5) лісові ділянки (смуги лісів), що прилягають до смуг відведення автомобільних доріг державного значення і виділяються з категорії експлуатаційних лісів шириною 250 метрів з кожного боку дороги; 6) лісові ділянки (смуги лісів) уздовж берегів річок, навколо озер, водоймищ та інших водних об'єктів, які виділяються з категорії експлуатаційних; 7) інші лісові ділянки (смуги лісів), розташовані: на схилах балок і річкових долин з крутизною схилів до 25 градусів (байрачні ліси); серед безлісної місцевості та мають площу до 100 гектарів;

– до рекреаційно-оздоровчих лісів належать лісові ділянки, що виконують рекреаційну, санітарно-гігієнічну та оздоровчу функцію, використовуються для туризму, занять спортом, санаторно-курортного лікування та відпочинку населення і розташовані: 1) у межах міст, селищ та інших населених пунктів; 2) у межах округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій і курортів; 3) у межах поясів зон санітарної охорони водних об'єктів; 4) у лісах зелених зон навколо населених пунктів. Площа таких лісових ділянок визначається за нормативами згідно з додатком 1; 5) поза межами лісів зелених зон, що виділяються за нормативами згідно з додатком;

– до лісів природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення належать лісові ділянки, що виконують природоохоронну, естетичну функцію, є об'єктами науково-дослідних робіт на довгочасну перспективу, сприяють забезпеченню охорони унікальних та інших особливо цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів, зокрема: 1) розташовані в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 2) розташовані в межах історико-культурних заповідників, меморіальних комплексів, місць, пов'язаних з важливими історичними подіями, охоронних зон пам'яток історії, археології, містобудування та архітектури, монументального мистецтва;

– до категорії експлуатаційних лісів відносяться лісові ділянки, що не зайняті лісами природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, рекреаційно-оздоровчими та захисними лісами (категорії лісів з особливим режимом лісокористування). Експлуатаційні ліси призначені для задоволення потреб національної економіки у деревині [3].

Під час поділу лісів на відповідні категорії встановлюються межі лісових ділянок кожної категорії. Межі лісових ділянок, визначених для віднесення до однієї з категорій, проводять за при-

родними межами, кварталними просіками, лініями зв'язку й електромереж та іншими чітко визначеними на місцевості розмежувальними лініями.

У лісах можуть бути виділені особливо захисні лісові ділянки з режимом обмеженого лісокористування. Треба відзначити, що на особливо захисних ділянках лісів проведення вибіркового рубок допускається тільки з метою вирубки загнаних і пошкоджених лісових насаджень. Особливо захисні лісові ділянки виділяються органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, територіальними органами центрального органу виконавчої влади з питань лісового господарства за поданням лісовпорядних організацій і погодженням з органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, територіальними органами центрального органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища [1].

Ліс як будь-який природний об'єкт наділений біологічними, хімічними, економічними, екологічними та юридичними ознаками, саме тому вивчається різними науками. Водночас він як природний об'єкт є окремою екологічною системою та природним ресурсом; джерелом деревної та деяких інших видів природної сировини; природного чи насадженого людиною замкненого рослинного комплексу, в якому переважають дерев'янисті рослини і своєрідна фауна [4, с. 707]. Ліс тісно пов'язаний з таким природним об'єктом, як земля, на якій він росте. Ліс є ресурсно-сировинним та рослинно-ягідним постачальником, що потребує захисту держави та урегулювання по використанню. Ці та багато інших питань лежать у правовій площині, і лісові відносини урегулюються нормами права. Саме цей аспект покладено в основу роботи.

Треба зазначити, що правники досліджують поняття ліс та земля як окремо, незалежно один від одного, так і в комплексі, якщо це пов'язано з регулюванням комплексного природного утворення.

Наприклад, О.І. Крассов доводить необхідність прийняття закону, який би закріплював правове становище лісових земель у рамках земельного законодавства. На підставі цього вченим зазначено, що ліс – це сукупність природних елементів, окрім землі, тобто це «юридичне поняття лісу», що не збігається з його «біологічним поняттям» [5, с. 327–352]. Відповідно, така позиція зводить до розуміння поняття «ліс» до лісових насаджень, рослинності та сировинної складової.

В.Ф. Горбовський стверджує, що до поняття лісу недоречно включати такі складові, як земля, тварини та мікроорганізми. Адже ці та інші природні компоненти, такі як надра, вода, хоч і взаємопов'язані з лісами, водночас є самостійними предметами правового регулювання і незалежно від місця розташування мають свій режим, зумовлений їх природними властивостями та соціально-економічною роллю [6, с. 144]. Не погоджується з таким твердженням А.С. Умерова, яка зазначає, що ліс є складним природним комплексом, що охоплює інші об'єкти навколишнього природного середовища: землю, надра, рослинність, тваринний світ. Кожен з них є окремим об'єктом правового регулювання, проте саме їх комплексне поєднання утворює такий об'єкт, як ліс [7].

О.С. Колбасов аргументує, що право повинно виражати потреби, які впливають з об'єктивних законів природи, і саме тому система юридичних понять загалом відображає реальний стан речей, але водночас вказує на те, що ця система понять має значну специфіку порівняно з природничими, господарсько-технічними та буденними уявленнями і поняттями [8, с. 40].

Викладені вище суперечності торкнулися і законодавця, так, сучасний Лісовий кодекс України (ст. 1) під категорією «ліс» розуміє тип природних комплексів, в якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище [1], хоча попередня редакція Лісового кодексу України 1994 року (ст. 3) визначала ліс як сукупність землі, рослинності, в якій домінують дерева та чагарники, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що у своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на довкілля [9]. Відповідно, наведена дефініція лісу охоплювала землі, на яких він зростає.

Проте й сучасне поняття «ліс» не виключає в його змістовних складових поняття землі, але використовує даний термін через поняття «ґрунти». Ґрунт – це володіюча родючістю, складна поліфункціональна, полікомпонентна, відкрита багатофазна система в поверхневому шарі кори вивітрювання гірських порід, яка є комплексною функцією взаємодії гірської породи, живих організмів, клімату, рельєфу і часу [9]. У чинному Земельному Кодексі України поняття «земля» як

категорія не визначається. Тому в теорії земельного права, в національній доктрині екологічного і аграрного права поняття «земля» визначається через різні ознаки. На думку В.В. Носіка, в юридичному значенні земля (як об'єкт права власності українського народу) – це розташований над надрами, територіально обмежений кордонами України, цілісний, нерухомий поверхневий шар земної кори, який є основою ландшафту і просторовим базисом... [10, с. 34]. М.В. Шульга визначає землю як складову частину біосфери, яка включає ґрунти та інші природні елементи ландшафту, що органічно пов'язані між собою і забезпечують належні існування флори і фауни та життєдіяльність людини [11, с. 3]. На нашу думку, питання плутанини у використанні даних термінів лежить у площині різних наукових підходів щодо їх сутності, причому земля як категорія охоплює наступні значення: 1. третя планета Сонячної системи, що обертається навколо своєї осі і навколо Сонця, орбіта якої знаходиться між Венерою і Марсом; 2. місце життя і діяльності людей; 3. суша, земна твердь (на відміну від водного або повітряного простору); 4. верхній шар земної кори; ґрунт; 5. територія, що знаходиться в чьомусь володінні, управлінні, користуванні; 6. адміністративно-територіальна одиниця в певних країнах; 7. загальний засіб праці та основний засіб виробництва в сільському господарстві [12]. Відповідно термін «ґрунт» був глибоко досліджений у ґрунтознавстві та агрономії. Але треба зауважити, що біологічні, хімічні та інші характеристики природних об'єктів не завжди автоматично приймаються юриспруденцією, право формує поняття природних об'єктів, керуючись своїми критеріями, і поняття ці можуть збігатися, проте можуть і відрізнятися. Саме тому не варто законодавцю уникати правових колізій за допомогою використання схожих термінів, адже ця практика сприяє виникненню ще більшої плутанини і виникненню нових правових колізій.

Юридичне визначення поняття «земля» має значення: як поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею (Закон України «Про охорону земель»); найважливіша частина навколишнього природного середовища, що характеризується простором, рельєфом, ґрунтовим покривом, надрами, водами, є основним засобом виробництва у сільському господарстві, а також просторовою базою для розміщення галузей народного господарства (ГОСТ 26640-85) [13], це поняття має

регулятивне значення у праві. Земельне законодавство термін «земля» вживає у двох розуміннях: як земна поверхня та певний простір над і під нею (земля «у суворому розумінні») – саме так вживається цей термін, наприклад, у словосполученні «моніторинг земель», та як синонім терміну «земельна ділянка» – саме в такому значенні вживається термін «земля» у словосполученнях «оренда землі», «купівля-продаж землі» тощо. Таким чином, у разі використання терміну «земля» у першому розумінні поняття «земельна ділянка» та «земля» співвідносяться як частина та ціле. Земельна ділянка, маючи всі родові ознаки землі, має додаткову видову ознаку – установлені межі [14]. Водночас ч. 2 ст. 79 Земельного кодексу України передбачає, що «право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар...» [15]. На противагу водам, лісам та надрам, ґрунти мають спільний режим із земельною ділянкою, землею, їх використання, охорона та відтворення регламентуються саме земельним законодавством. Використання земельної ділянки практично завжди означатиме використання поверхневого (грунтового) шару. З огляду на це, вважаємо, що поняття «земельна ділянка» та «земля» в більшості випадків охоплюють не лише простір над та під земною поверхнею, але й розташований у межах цього простору ґрунтовий покрив. Водночас, можливі й ситуації, коли термін «земельна ділянка», «земля» не будуть охоплювати ґрунт. У випадку, коли ґрунтовий покрив буде вилучено із природного середовища, тобто ґрунт перестане утворювати ґрунтовий покрив і буде поміщений, наприклад, у горщик із квіткою, він не буде охоплюватися ні поняттям «земля», ні «земельна ділянка», і відносини, об'єктом яких буде ґрунт у горщику, не будуть належати до предмету земельного права. Проте якщо ґрунтовий покрив буде знятий для зберігання і подальшого нанесення на малопродуктивні угіддя в порядку ст. 168 Земельного кодексу України, такі відносини все-таки будуть земельними, оскільки їхнім об'єктом, окрім знятого ґрунту, будуть відповідні землі (малопродуктивні угіддя) [12].

В лісовому законодавстві терміну «земля» не можна уникнути в межах характеристики лісового фонду. Біологічний зв'язок лісу та землі спричиняє існування і юридичного зв'язку, а поєднання цих двох природних об'єктів створює таку правову категорію, як лісові землі, що входять до складу земель лісгосподарського призначення. Тому основні вимоги до раціонального викорис-

тання земель лісгосподарського призначення мають збігатися з вимогами щодо користування лісами. Включення землі в поняття лісу пояснюють неможливістю сприйняття лісу винятково як ресурсу, створеного для задоволення матеріальних потреб та господарської експлуатації. Земля є просторовим базисом, на якому зростає лісова рослинність [7].

Висновки. *Отже, ліс – це природний, відтворений об'єкт природи, елемент екологічної системи, що складається з дерев, чагарників, іншої лісової рослинності, що зростає на землі; джерело одержання деревини та іншої лісової продукції, він виконує кліматорегулюючі, захисні, водоохоронні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні та інші функції, які впливають одна на одну та на навколишнє природне середовище.*

Ліс як об'єкт природи має такі ознаки: об'єкт рослинного світу, зареєстрований у державних лісооблікових документах як ліс, об'єкт власності, управління, використання та охорони; біологічна, біофізична, природна і кібернетична, економічна система; відтворюваний об'єкт природи; складається з деревно-чагарникової та трав'янистої рослинності, що зростає на землі; виробляє різноманітні сировинні ресурси; впливає на навколишнє природне середовище.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лісовий кодекс України станом на: 08 серпня 2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 17. Ст. 99.
2. Лісові ресурси України, проблеми раціонального використання. URL: <https://agro.bobrodobro.ru/9969>.
3. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : Постанова Кабінету Міністрів України № 733-2007-п від 16 травня 2007 р.
4. Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. ради М. Попович. вид. 3-тє, перероб. і доп. Київ : Всеуито, Новий друк, 2003. 707 с.
5. Крассов О.И. Право лесохозяйственного землепользования. *Советское государство и право*. 1980. № 7. С. 327–352.
6. Горбовой В.Ф. Предмет и система советского лесного права. Красноярск, 1984. 144 с.
7. Умерова А.С. Ліс як об'єкт правових відносин. URL: <https://legalactivity.com.ua/>
8. Колбасов О.С. Правовые исследования по охране окружающей среды в СССР. *Итоги науки и техники*. Сер. «Охрана природы и воспроизводство природных ресурсов». Москва : ВИНТИ, 1978. С. 38–47.

9. Грунт. *Вікіпедія – вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org>.

10. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

11. Шульга М.В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях. Харків : Консум, 1998. 224 с.

12. Земля – це.... *Блог ua.waykun.com*. <https://ua.waykun.com/articles/zemlja-%E2%80%8B%E2%80%8Bce.php>

13. Государственный стандарт Союза ССР. Земли. Термины и определения. ГОСТ 26640-85. Издание официальное. Москва : Издательство стандартов. 1989. С.2

14. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

15. Поняття «земля». *Сайт Анатолія Миколайовича Мірошніченка*. URL: <http://www.amm.org.ua/ua/study-book/3-chapter-1/13-notion-of-land#footnote3>

REFERENCES:

1. Lisovi kodeks Ukrainy stanom na: 08 serpnia 2021//*Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1994. № 17. St. 99.

2. Lisovi resursy Ukrainy, problemy ratsionalnoho vykorystannia. URL: <https://agro.bobrodobro.ru/9969>

3. Pro zatverdzhennia Poriadku podilu lisiv na katehorii ta vydilennia osoblyvo zakhysnykh lisovykh dilianok. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 733-2007-p vid 16 travnia 2007.

4. Universalnyi slovnyk-entsyklopediia / Hol. red. rady M. Popovych. vyd. 3-tie, pererob., i dop. K.: Vseuvyto, Novyi druk, 2003. 707 s.

5. Krassov O.Y. Pravo lesokhoziaistvennoho zemlepolzovanyi. *Sovetskoe hosudarstvo y pravo*. 1980. № 7. S. 327–352.

6. Horbovoi V.F. Predmet y systema sovetskoho lesnoho prava. Krasnoiarsk, 1984. 144 s.

7. Umierova A.S. Lis yak ob'iekt pravovykh vidnosyn. URL: <https://legalactivity.com.ua>.

8. Kolbasov O.S. Pravovye yssledovanya po okhrane okruzhaiushchei sredy v SSSR. *Ytohy nauky y tekhniky. Ser. "Okhrana pryrody y vosproyvodstvo pryrodnykh resursov"*. M.: VYNYTY, 1978. S. 38-47.

9. Грунт. URL: <https://uk.wikipedia.org/>

10. Nosik V. V. Pravo vlasnosti na zemliu Ukrainskoho narodu. K.: Yurinkom Inter, 2006. 544 s.

11. Shulha M. V. Aktualnye pravovye problemy zemelnykh otnoshenyi v sovremennykh uslovyakh. Kh. : Konsum, 1998. 224 s.

12. Zemlia – tse.... URL: <https://ua.waykun.com/articles/zemlja-%E2%80%8B%E2%80%8Bce.php>.

13. Hosudarstvennyi standart Soiuza SSR. Zemly. Termyny y opredeleniya. HOST 26640-85. *Yzdanye ofytsyalnoe*. Moskva, Yzdatelstvo standartov. 1989. S. 2.

14. Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25 zhovtnia 2001 roku № 2768-III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2002. № 3-4. St.27

15. Poniattia «zemlia». URL: <http://www.amm.org.ua/ua/study-book/3-chapter-1/13-notion-of-land#footnote3>.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2021